

KAZAKİSTAN'DA YAŞAYAN GAGAUZ TÜRKLERİ VE DİLLERİ ÜZERİNE

Yrd. Doç. Dr. İsmail ULUTAŞ*

Öz

Bugün Kazakistan'ın Semipalatinsk bölgesinde 10.000'den fazla Gagauz yaşamaktadır. Bu Gagauzların ilk bölümü Çarlık Rusya'sı döneminde, 20. yüzyılın başlarında bölgeye yerleştirilmişlerdir. İkinci yerleşim dalgasının sebebi ise Stalin sürgünleridir. Kazakistan'da yaşayan Gagauzlar kendi dillerini konuşuyorlar, burada daha ziyade sözlü olarak yaşayan Gagauzca, Moldova'daki Gagauz lehçesi ile büyük oranda benzerlikler sergilese de söz dizimi, ses ve kelime hazinesi açısından bazı farklılıklar bünyesinde barındırmaktadır.

Anahtar kelimeler: Gagauzlar, Gagauzca, Kazakistan, Moldova, Söz Dizimi.

Abstract

About Gagauz People Live In Kazakhstan and Their Language

Today in the Semipalatinsk region of Kazakhstan more than 10.000 Gagauz lives. The date of first migration of Gagauz to the region goes back to the beginning of the 20th century, the era of Tzar. The reason of the second wave of migration is the oppression policy of Stalin during the World War II. Gagauz people live in Kazakhstan, speak their own languages and their language display similarities to the Gagauz language spoken in Moldova from the point of syntax, however there are small differences with regard to phonetics and vocabulary.

Key words: The Gagauz People, The Gagauz Language, Kazakhstan, Moldova, Syntax.

Gagauz Türkleri'nin büyük çoğunluğu bugün Moldova'nın Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'nde yaşamaktadır. Moldova'dan sonra Kazakistan, Bulgaristan, Ukrayna, Romanya, Özbekistan ve Türkiye gibi ülkeler de belir-

* Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, ismailulutas@yahoo.com

li sayıda Gagauz Türkü'ne ev sahipliği yapmaktadır. Kazakistan sınırları içinde yaşayan Gagauzlar ve onlardan derlenen metinlerin dili yazımının konusunu oluşturmaktadır. Gagauz Türkleri tarafından anadili olarak kullanılan Gagauz lehçesi, Türkçenin Oğuz koluna mensuptur. Türkçenin söz diziminde “*temel unsur sonda, yardımcı unsur başta gelir*” kuralına aykırı söz dizimi yapıları sergileyen Gagauz lehçesi, bu yönüyle diğer Türk lehçelerinden ayrı bir yerde durmaktadır. Bu yapılar özellikle ismi niteleyen sıfat-fiillerin yerine bitimli ilgi cümlelerinin kullanılmasında ön plâna çıkıyor. Gagauz Yeri'nde konuşulan Gagauzca ile Kazakistan'da yaşayan Gagauzlardan derlenen metinleri yeri geldiğinde Türkiye Türkçesine de gönderme yaparak ses bilgisi, kelime hazinesi ve söz diziminin bazı temel ölçütleri çerçevesinde karşılaştırmalı olarak değerlendirmek istiyoruz. Değerlendirmemizde kullandığımız metinler Altay Serenulı Amanjolov tarafından Kazakistan'ın Semipalatinsk bölgesinde yaşayan Gagauzlardan derlenmiş ve Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi'nin Nisan 1995 sayısında yayımlanmıştır.

1. Kazakistan'daki Gagauzlar Nereden ve Ne Zaman Geldi?

Kazakistan sınırları içinde yaşayan Gagauzların bu topraklara yerleşimi başlıca iki farklı dönemde gerçekleşmiştir. Bu yerleşimlerin ilki Çarlık dönemine denk gelir, bu dönemdeki Gagauz göçmenler toprak dağılımında yer alıp çalışmak için Kazakistan'a gelmişlerdir. Çarlık Rusya'sı başbakanı Stolip'in yaptığı reformdan sonra 1908-1914 yılları arasında bir grup Gagauz, Çarlık hükûmeti tarafından Kazakistan'a yerleştirildi.¹ Kazakistan'ın toprakları geniş ve bakir olarak değerlendirilmiş, bu toprakları işleyecek yeterli nüfusa sahip olmadığı düşünülen Kazakistan'a gerek Çarlık döneminde gerekse Sovyetler Birliği döneminde birliğin diğer yerlerinden istihdam edilmek üzere pek çok insan getirilip yerleştirilmişti. Çarlık hükûmeti döneminde Kazakistan'a yerleşmek üzere yönlendirilen yabancı unsurlar ile hükûmet iki yönden fayda sağlamayı amaçlamıştır: Ülke içinde kargaşalık yaratan gruplardan kurtulmak; topraksız köylülere toprak vermek suretiyle toprak reformunu kısmen de olsa gerçekleştirmek.² Buraya gönderilenlerin arasında sayı bakımından Ruslar ve Almanlar başı çeker, Gagauzlar ise azdır. Kazakistan'ın geniş topraklarına mukabil görece az nüfusu, Çarlık hükûmetleri döneminde bu topraklara yabancıların yerleştirilmesine dayanak teşkil etmiştir. 25 Mart 1891'de yapılan ‘*Bozkır Düzenlemeleri*’ ile Kazakistan toprakları devlet arazisi ilan edilmiş oluyordu. Bu düzenlemeler buralara dışarıdan yapılacak büyük kitle göçlerini destekliyordu.³

¹ Altay S. Amanjolov, “Kazakistan'daki Gagauzlar veya Hakiki Bulgarlar Hakkında”, *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi*, Sayı: 92, s. 45, Ağustos 1994.

² Gülnar Kendirbayeva, “Kazakistan'da Göçler: Geçmiş ve Bugün”, (çeviren: Ferhat Karabulut), *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi*, Sayı: 215, s. 45-50, Kasım 2004.

³ Gülnar Kendirbayeva, “a.g.m.”, s. 45-50.

Kazakistan'daki ikinci Gagauz yerleşimi Stalin'in sürgünleriyle gerçekleşmiştir. İkinci Dünya Savaşı cereyan ederken 'güvenilmez insanlar' olarak görülen pek çok farklı etnik gruba mensup topluluklar, Stalin tarafından başta Sibiryaya olmak üzere aralarında Kazakistan'ın da olduğu değişik yerlere sürülmüşlerdir. İkinci Dünya Savaşı'ndan önce Romanya sınırları içinde kalan Besarabya bölgesi savaşıyla beraber Rus işgaline uğramış, burada 'güvenilmez' addedilen pek çok vatansever Gagauz, Sibiryaya ve Kazakistan'a sürgün edilmişlerdir.⁴ İkinci Dünya Savaşı öncesi Türkiye'nin Romanya büyükelçisi olarak görev yapan Hamdullah Suphi Tanrıöver'in burada yaşayan Gagauz Türkleri üzerinde büyük etkileri olmuştur. Gagauzların yaşadıkları yerleri gezen, onlarla konuşan Hamdullah Suphi bu topluluğa çeşitli hizmetlerde bulunmuştur. Belli sayıda Gagauz gencini devlet bursları ve özel burslarla okumak üzere Türkiye'ye göndermiş, burada Gagauzların okullarına Türkçe dersi koydurup bu dersleri vermek üzere Türkiye'den öğretmenler getirtmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla onun bu çabaları akim kalmış, Dobruca Bulgarların, Besarabya da Rusların eline geçmiş ve Türkiye'nin Gagauzlarla bağlantıları 1940'larda kesilmiştir. Buralarda kalan Türkiyeli öğretmenler Stalin tarafından Sibiryaya kamplarına sürgüne gönderilmişlerdir.⁵

Günümüzde Gagauzlar Kazakistan'ın Semipalatinsk bölgesinde yaşamaktadırlar. Bu bölgeye giren Kökpekti ilçesinin Romanovka, Prohladnoye, İvanovka, Böken ve Kökpekti köylerinde; Jarma ilçesinin Geogiyevka köyünde; Urjar, Çar, Aksuat, Ayagöz ilçelerinde yoğun olarak yerleşmişlerdir.⁶ Semipalatinsk en çok Gagauz barındıran bölgedir, bu bölgenin dışında Aktöbe, Akmola, Kostanay, Doğu Kazakistan ve Pavlador bölgelerinin belirli yerlerinde Gagauz aileleri ikamet etmektedir. Kazakistan'ın diğer bölgelerinde de az sayıda Gagauz ailelerine rastlamak mümkündür. Bugün Kazakistan, Özbekistan ve Sibiryada çoğunluğu 1941-1949 yılları arasında vatanları Besarabya'dan sürgün edilmiş 10.000 civarında Gagauz'un yaşadığı tahmin edilmektedir.⁷

Amanjolov'un verdiği bilgiye göre buradaki Gagauzlar kendilerinin Bulgar soyundan geldiklerine inanıyor ve Osmanlı hâkimiyetinde ana dilleri olan Bulgarca'yı unuttuklarını iddia ediyorlar.⁸ Romanya'daki Gagauzlar da bu yanlış görüşlere sahipken, yani kendilerini dillerini değişt-

⁴ Mustafa Argunşah-Hülya Argunşah, *Gagauz Yazıları*, Türk Ocakları Kayseri Şubesi Yayınları, Kayseri 2007, s. 78'de Ali Kaygı adlı Gagauz asıllı Türkiye Cumhuriyeti vatandaşının *Ana Sözü Gazetesine* gönderdiği mektuptan alıntı vardır. Bu mektup gazetenin 23 Eylül 2000 tarihli nüshasında çıkmıştır.

⁵ Yonca Anzerlioğlu, "Bükreş Büyükelçisi Hamdullah Suphi ve Gagauz Türkleri", *Bilgi*, Sayı: 39, s. 31-51, Güz 2006.

⁶ Altay S. Amanjolov, "O Yazıke Kazakstanskiih Gagauzov", *Voprosı Yazıkoznaniya*, No. 3, 1960.

⁷ Altay S. Amanjolov, "Kazakistan'daki Gagauzlar veya Hakiki Bulgarlar Hakkında", *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi*, Sayı: 92, s. 45, Ağustos 1994.

⁸ Altay S. Amanjolov, "a.g.m.", s. 45.

tirmek zorunda kalan Bulgarlar olarak kabul etmekteyken, Hamdullah Suphi'nin çabalarıyla bu yanlış inanışlarını (en azından bir kısmını) terk edip Türk kökenli olduklarını kabul etmeye başlamışlardır. Romanya hükûmeti Gagauzları Bulgar kökenli sanıp orduya ve yönetimin önemli kademelerine sokmazken, Türk kökenli oldukları açığa çıktıktan sonra Gagauzların Bulgar okullarına gitmelerini yasaklamış ve artık onları güvenilir unsur olarak görmeye başlamıştır.⁹

Amanjolov'un derlediği ve Hayri Ataş'ın "*Kazakistan'da Yaşayan Gagauzlar'dan Derlenen Metinler*" başlığıyla Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi'nin 1995 Nisan sayısında yayımladığı metinlerden edindiğim ilk izlenimlere göre buradaki Gagauzların konuştukları Türkçe, söz diziminde Moldova sınırları içindeki Gagauz Yeri'nde konuşulan Gagauzcaya Slav dillerinden etkilenme açısından benzerlikler taşımaktadır. Metinlerde ses özellikleri yönünden Kazak Türkçesinin buradaki Gagauz Türkçesine belirli seviyede etki ettiği de gözlemlenmektedir.¹⁰

Kazakistan'daki Gagauzlar, Gagauzca'nın yanı sıra Rusçayı, Bulgarca'yı ve Kazakçayı da biliyor ve konuşuyorlar. Soyadları bazen Bulgarca bazen de Gagauz Türkçesidir, hemen herkesin Türkçe bir lakabı vardır.¹¹ Slav dillerinin bu yüzden Gagauzca'ya etkisi özellikle söz hazinesinde ve söz diziminde yüksek düzeydedir. Alıntılar kod kopyalama yöntemiyle Gagauz Türkçesine geçmiş ve adapte edilmiştir.¹²

2. Gagauzca'nın Bazı Temel Söz Dizimi Özellikleri

Gagauzca'nın diğer Türk lehçelerinden ayrılan bazı söz dizimi özellikleri vardır ve bunlar bir hayli dikkat çekicidir. Bu temel söz dizimi, ses bilgisi ve kelime hazinesi özellikleri çerçevesinde Kazakistan'daki Gagauzların dilini Gagauz Yeri Gagauzca'sıyla aşağıdaki başlıklarda karşılaştırmalı olarak ele alabiliriz.

2.1. İste- Fiilinin İstek İfadesinde Kullanımı

Türkiye Türkçesi'nde '*gitmek isterim, gitmek istiyorum*' şeklinde iste-fiilinin nesnesi göreviyle karşımıza çıkan mastarlar, Moldova'da kullanılan Gagauzca'da bitimli fiiller (konjunktif) olarak veya yükleme ekli mastarlar olarak kullanıma giriyor. "*İsteerim annatmaa bir masal, isteerim sölemää*" gibi örneklerde iste- fiilinin nesnesi yükleme eki almış mastarlardır. "*Kim isteer kanunca kurtulsun o öretmen oluyor*" örneğinde ise iste- fiilinin nesnesi bitimli fiille kurulmuş bir yardımcı cümledir. Moldo-

⁹ Yonca Anzerlioğlu, "Bükreş Büyükelçisi Hamdullah Suphi ve Gagauz Türkleri", *Bilig*, Sayı: 39, s. 31-51, Güz 2006.

¹⁰ Altay S. Amanjolov, "Kazakistan'da Yaşayan Gagauzlar'dan Derlenen Metinler", (neşre hazırlayan: Hayri Ataş), *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 95, s. 58-75, Nisan 1995.

¹¹ Altay S. Amanjolov, "Kazakistan'daki Gagauzlar veya Hakiki Bulgarlar Hakkında", *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi*, Sayı: 92, s. 46, Ağustos 1994.

¹² Astrid Menz, "Slav Dillerinin Gagauzca'ya Etkisi", *Bilig*, Sayı: 24, s. 23-43, Kış 2003.

va'dan derlediğimiz Gagauzca metinlerde *iste-* fiilinin daha çok yükleme ekli mastarlarla kullanıldığını görüyoruz.

Kazakistan'daki Gagauzların dilinde *iste-* fiili yükleme ekli mastarla kullanılmış: "*İvan istedi onu urmaa*".¹³ Amanjolov'un metinlerinde *iste-* fiilinin nesnesi olarak kullanılan bitimli fiillerle oluşturulmuş yapılara rastlamıyoruz; bu metinlerin hacimce sınırlı olmasından da kaynaklanabilir.

2.2. Gereklilik, Olasılık, İmkân ve İmkânsızlık Bildiren Şekillerin Yapısı

Türkçenin gereklilik ifadesi için *-mAll* kip ekinin yanı sıra *lâzım* ve *gerek* sözlerini de kullandığını biliyoruz. Gagauzca'da gereklilik ifadesi için *-mAll* eki nadiren kullanılır, kullanıldığı zaman da kip eki arkasından şahıs ekleri almaz. Gagauzca'da gereklilik daha çok *lâzım* sözü kullanılarak ifade edilir. Gereklilik ifadesinde *lâzım* sözü Türkçedekinden farklı olarak isimden veya fiilden önce gelir: Türkçe: *Gitmem lâzım*; Gagauz Yeri Gagauzcası: *Lââzım gideyim*. Gagauzca'da *lâzım* sözünün arkasından gelen fiil mastar biçimindedir veya kip çekimine girmiştir: *Lââzım gitmäâ, lââzım gitsin*.

Kazakistan'daki Gagauzların dilinde gereklilik *lezım* sözüyle yapılmakta ve beraber kullanıldığı ismin ya da fiilin önünde veya arkasında yer alabilmektedir: *Benim uşaklarım üüsüz, onnara bakmaa lezim*. s. 66; *Dül lezim bir birinize duşman olasınız*. s. 67; *Çekişmein, içtik, lezim öde-mee*. s. 68; *Er vakit lezim olmaa fikirli*. s. 69.

Olasılık ve imkân Gagauzcada *var nicä* sözlerinin yardımı ile ifade edilir, bu ifadenin olumsuzluğunda *yok nicä, yok nası(l)* sözleri kullanılır. Kazakistan'daki Gagauzların dilinde de bu ifadeler için aynı sözlerin kullanıldığını görüyoruz. Elimizdeki metinlerde *yok nası(l)* ile sadece olumsuz biçimler mevcut: *Kaçmaa yok nası*. s. 60; *Pinmee üstüne yok nası*. s. 62; *Onnar üçü o soy biri birine benzeşermişler, ani yok nasıl tanımaa*. s. 69.

2.3. Bağlaçlarla Kurulmuş Bitimli Yardımcı Cümleler

Gagauzca'da zarf-fiil ve sıfat-fiil ekleri kullanılarak oluşturulan kelime gruplarının yanı sıra bağlayıcı unsurlarla (bağlama edat ve zamirleri) kurulan bitimli yardımcı cümlelerin kullanımı da çok yaygındır. İsmi nitelirken sıfat-fiillerin yanı sıra bitimli fiillerle kurulmuş ilgi cümlelerini de kullanan Gagauz Türkçesi'nde bu çeşit yapılar yabancı dillerin özellikle Rusçanın etkisiyle kullanıma geçmiş görünüyor. Bitimli yardımcı cümlelerde bağlayıcı olarak genellikle soru kelimeleri kullanılır. Soru kelimelerinin dışında *ani* bağlayıcı unsur olarak kullanılan bir diğer edattır.

Kazakistan'daki Gagauzların dilinde zarf-fiil ekleri ile kurulan kelime grupları yaygın bir kullanıma sahip gözüyor: *Kız gidincek geri, be gene gi-*

¹³ Cümlelerin sonundaki rakamlar, ilgili cümlenin yazının sonunda Kaynaklar bölümünde verdiğimiz Amanjolov'un Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi'nin Nisan 1995 sayısında yayımlanan makalesinde yer aldığı sayfa numarasını göstermektedir. Buradan alınan örnek cümlelerin imlâsında herhangi bir değişiklik yapmadık.

diy pençeree. s. 69; *Adam geldiinen sorry karyıa.* s. 69; *Ben gelince ne dohod olacak sizin.* s. 61; *Kaptıynan çuvalı uryı sırtına da dade kaçmaa.* s. 69; *Kaçarkana karşı geliy adama.* s. 69; *Kaldırdıynan kruckayı baksa tavanda bir tulum işimik asılı.* s. 69; *İçiyler sarfoş oluncak.* s. 68.

Zarf-fiil ekleriyle oluşturulanların yanında bitimli cümlelerle kurulmuş zarflar da metinlerimizde yaygındır: *Açan çocuk kolverdi, Batyuşka düştü.* s. 59; *Açan çocuk uryı ensesine bubası düşiy beygirden ere.* s. 63; *Sen de diyır kişne nesoy popaz kişniyr.* s. 65; *Açan benim kocam soracak ben diyeceem dilenci.* s. 65.

Nesne ve yer tamlayıcıları da bitimli fiile sahip yardımcı cümleler şeklinde oluşturulabilir: *Petruşka nerden geçecek, sen de ordan geç.* s. 59; *Nerden Petruşka geçecek, ben da ordan geçirdim.* s. 59; *Nerden biliysiniz siz, anı o çaldı sizin eşee?* s. 58; *Git da sor onnara nası biz kaçalım.* s. 60; *Sorayım sana neçin geldin.* s. 60; *Ben biliym neçin sen geldin burayı.* s. 61; *Söliylar ani gidecekler ona misafirlee.* s. 69.

2.4. İsmi Nitelemekte Kullanılan Sıfat-Fiiller ve Bitimli İlgı Cümleleri

Kazakistan Gagauzlarından derlenen incelediğimiz metinlerde ismi nitelerken sıfat-fiillerin yanı sıra bitimli fiillerle kurulmuş ilgi cümlelerinin de kullanıldığını görüyoruz. İlgı cümlelerinde nitelenen isim, bu ismi nitelleyen yardımcı cümle ve bu iki unsuru birbirine bağlayan bir bağlayıcı bulunur. Nitelenen isim hem asıl cümlede içinde hem de yardımcı cümlede içinde özne, nesne, yer tamlayıcısı gibi sentaktik görevler üstlenebilir. Bitimli yardımcı cümlelerde bağlayıcı olarak genellikle soru kelimeleri ve bağlama edatları kullanılır.

Metinlerden Türk tipli sıfat-fiilli yapılara örnekler: *Paşa diy o zaman görmemişini görmesin.* s. 62; *Onun yakaca etmiyor.* s. 64; *Şindi gidiy panaira ekmek bulacak olan.* s. 68; *Şindi gidiy öbürü, yaanı bulacak olan.* s. 68; *Bu dışarıdaki olan kaptıynan çuvalı, uryı sırtına da dade kaçmaa.* s. 69; *Bu evli olan diy karyıa, gelecekler benim kafadarlarım, konukla onnarı isle.* s. 69; *Evli olan diy o zaman.* s. 69.

Metinlerden bitimli fiille oluşmuş niteleyici yardımcı cümleli yapılara örnekler: *Sıkık et koyunnara, angısı sana bakacak onu kes.* s. 59; *Bizim eşee kim çaldı boyu kısa, adı da Mısa, kendi de köse.* s. 58; *Bak burda ne kadar var kelle ben kestim.* s. 61 (Bağlama edatı *ani* kullanılmadan '*Ben kestim*' bitimli cümlesi '*kelle*' ismini niteliyor); *Baalaylım kırçmacının gözlerini da kuvalasın bizi, angımızı tutacak, o da ödeyecek.* s. 68.

2.5. Cümle Unsurlarının Cümledeki Dizilişi

Cümle unsurlarının dizilişi yönünden incelediğimiz Gagauzca metinlerde geniş bir serbestlik söz konusudur. Yüklem başta, ortada veya cümlede sonunda yer alabilir: *Çırak aldı naca.* s. 59; *Bilin ne var o sandun içinde.* s. 58; *O babunun var bir kobilası.* s. 60; *Ben geldim senin kobilanı otlatmaa.* s. 61; *Benim var bir kızım on iki yaşında.* s. 67.

2.6. İsim Tamlamasında Unsurların Yeri

Her ne kadar genel Türkçe'nin söz diziminde niteleyen önce nitelenen arkasından geliyor olsa da bunların yerlerinin değişmesi mümkündür. Elimizdeki metinlerde bunun örneklerini görüyoruz: *adı kızın Bezediya*. s. 60; *çorbacısına tulumun*. s. 69.

3. Kazakça Etkisiyle Ortaya Çıkan Ses Değişmeleri

Kazakistan'da kullanılan Gagauzca'da, Kazak Türkçesi'nin ses özelliği olan **ç > ş** değişmesinin örneklerine rastlıyoruz. Bu değişim Kazakçanın Gagauzca üzerinde açık bir etkisi olarak göze çarpıyor, ancak bu etki Gagauzca sözlerin ses yapısını tamamen ve kalıcı olarak değiştirmiş değildir. Bu değişime uğrayan sözlerin metinlerde hem ç'li hem de ş'li şekillerinin geçtiğini görüyoruz: *Aldı işti suyu*. s. 59; *Aşan babu bırakıy kaşu*, *İvan alıy*. s. 60; *Üfkem geşti*. s. 60; *İvan kaştı*. s. 61. Yukarıdaki ş'li örneklerin yanında aynı sözlerin ç'li biçimleri de metinlerimizde geçiyor: *Petruşka nerden geçecek*. s. 59; *Geçirdi onu ötee yanına*. s. 60; *Açan zorun olacak, gel burayı kenara*. s. 60; *İçiyler sarfoş oluncak*. s. 68.

4. Söz Hazinesindeki Farklılık

Moldova sınırları içinde kalan Gagauz Yeri'nde kullanılan Gagauzca'da *çeket-* 'başla-' fiili tamamen hâkim bir kullanıma sahiptir. Kazakistan'daki Gagauzların dilinde *çeket-* fiilinin yanında *başla-* fiilinin de yaygın olarak kullanıldığını görüyoruz: *Başladı aramaa*. s. 60; *Başlıylar konuşmaa*, *çekediylar konuşmaa*. s. 63.

4. Datif Akuzatif Karışması

Metinlerimizde yönelme ve yükleme eki birbirinin yerine geçmiş, sanki bir karışma varmış gibi görünüyor. Ancak burada bir karışma ve karıştırmadan ziyade Gagauzcada bazı fiillerin Türkiye Türkçesi'nden farklı olarak yönelme yerine yükleme ekli bir ismi tercih etmesi söz konusudur. Fiilin cümlede yönettiği isim dolaylı tümleç gibi değil nesne gibi işlem görüyor ve yükleme eki ile bağlanıyor. Bu tercih fiilin kendine has (idiosyncronic) özelliğinden kaynaklanıyor, yani fiilin yönelme değil de yükleme ekli bir isim alacağı kendi iç bilgisinde kayıtlıdır. Gagauzca'da buna *öde-*, *üüret-*, *etiş-*, *pin-*, *inan-* fiilleri örnek verilebilir. Metinlerimizde geçen örnekler şöyle: *O çıraklarını ödemezmiş*. s. 59; *Şindi kız üüretti İvan'ı*. s. 60; *Etişti İvan'ı*. s. 61; *O bizi bir saatta etişecek*. s. 60; *Piniy çocuk beygiri*. s. 63; *Biri birini inanmıylar*. s. 69. Aynı fiillerin yönelme eki almış isimlerle kullanımları da mevcutsa bu durumda yönelme ve yükleme ekli kullanımlarda anlam farkı ortaya çıkar.

Ora ve *bura* gibi yer zarfı yerine kullanılan sözlere aşağıdaki örneklerde, Türkçedekinden farklı olarak yönelme yerine yükleme eki gelmiş gibi görünüyorsa da burada farklı isim çekim ekleri değil bir ses değişmesi hadisesi vardır. Aslında yönelme eki alan *ora* ve *bura* kelimelerinde yardımcı ses

olarak kullanılan y sesinin daraltıcı etkisiyle sondaki geniş ünlü daralmıştır: *buraya > burayı, oraya > orayı: Seni yolladı burayı. s. 60; O da orayı otury. s. 69.* Şu örnekte *bura* sözüyle birlikte kullanılan ve eş göndergeli olan *kenar* sözü olayın çekim eki karışması değil, bir fonetik değişme olduğunu kanıtlamaktadır: *Açan zorun olacak, gel burayı kenara. s. 60.*

5. Şart Cümlesi

Türkiye Türkçesi'ndeki şart cümle yapısının yerine incelediğimiz Gagauzca metinlerde daha ziyade Rusça kökenli *esli 'eğer'* bağlacı ve gelecek zaman çekimine girmiş fiil kullanılıyor: *Esli (okunuşu yesli) popaz üfkelenecek ödeyecek parasını, a esli çırak üfkelenecek o zaman bir yıl işleyecek ona bir kapiyka da almayacak. s. 59; Esli olacak kız na sana te bu kadar para i büüt onu, a esli olacak çocuk, to yolla bana. s. 62.*

Yine Rusça kökenli *no 'ama'* bağlacı ve gelecek zaman ile şart bildiren cümle kurulabilir: *No kayb edecaydın kobilayı kafanı kesecem. s. 61.*

Metnimizde Türkçede de kullanılan şart eki *-sa* zaman zarfı göreviyle kullanılmış: *Baksa iki yol. s. 62; Baksa kız ağaları geliy. s. 63; Baksa bir çocuk satıy ekmek. s. 68; Baksa panairda bir çocuk satıy bir toklu. s. 68; Kaldırdıynan kruckayı baksa tavanda bir tulum işimik asılı. s. 69; Gitse karşı geliy kafadarına. s. 69.*

Aşağıdaki örnekte *eer* bağlacı Rusça kökenli *esli* yerine gelecek zaman çekimine girmiş fiille şart ifadesinde kullanılmış: *Eer yapmayacasan to kafanı alacam. s. 66.* Yukarıdaki örneklerin yanında Türkçe'dekinden farklı olmayan şart ifadeli kullanımlar metinlerimizde daha az sayıda olsa da mevcuttur: *Sen doyurarsan ekmeklen, ben da o zaman yaanıylan s. 68; İşle no olsa bir dört beş somun a to biz kalabalık alacıydım. s. 68.*

Sonuç olarak Kazakistan'da konuşulan Gagauzca, Moldova Gagauz Yeri'nde konuşulan Gagauzca'dan söz dizimi, kelime hazinesi ve ses bilgisi yönünden yukarıda sıraladığımız küçük ve az sayıda farklılıklar sergilemektedir.

Kaynaklar

Amanjolov, Altay S., "O Yazıke Kazakstanskih Gagauzov", *Voprosı Yazıkoznaniya*, No. 3, 1960.

Amanjolov, Altay S., "Kazakistan'daki Gagauzlar veya Hakiki Bulgarlar Hakkında", *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi*, Sayı: 92, s. 45-48, Ağustos 1994.

Amanjolov, Altay Serenul, "Kazakistan'da Yaşayan Gagauzlar'dan Derlenen Metinler", (Neşre Hazırlayan: Hayri Ataş), *Türk Dünyası Araştırmaları*, s. 58-75, Nisan 1995.

Anzerlioğlu, Yonca, "Bükreş Büyükelçisi Hamdullah Suphi ve Gagauz Türkleri", *Bilig*, Sayı: 39, s. 31-51, Güz 2006.

Argunşah, Mustafa ve Argunşah, Hülya, *Gagauz Yazıları*, Türk Ocakları Kayseri Şubesi Yayınları, Kayseri 2007.

Astrid, Menz, "Slav Dillerinin Gagauzcaya Etkisi", *Bilig*, Sayı: 24, s. 23-43, Kış 2003.

Kendirbayeva, Gülnar, "Kazakistan'da Göçler: Geçmiş ve Bugün", (Çeviren: Ferhat Karabulut), *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi*, s. 45-50, Kasım 2004.

Ulutaş, İsmail, *Relative Clauses In Gagauz Syntax*, The Isis Press, İstanbul 2004.

Copyright of Turk Dnyasi Arastirmalari is the property of Turk Dnyasi Arastirmalari Vakfi and its content may not be copied or emailed to multiple sites or posted to a listserv without the copyright holder's express written permission. However, users may print, download, or email articles for individual use.